

*Т. В. Березянко,
к. е. н., доцент, головний консультант відділу комплексних проблем ринкового
державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України*

ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ

Публікація присвячена системі державного управління в ринковому середовищі, перегляду чинників оцінки, регулювання та нейтралізації дефолту саме у корпоративному секторі. Рекомендовано використати ці можливості у якості корпоративного вкладу держави у процесі створення секторальних РТУ: енергетичного, зернового, продуктового, транспортного.

The article covers system of state governance in market environment together with a review of reforms regulation, development and the revised state governance approach which must be focused on neutralizing of consequences of credit crunch on the corporate business in the regional trade agreements in particular in energy, agricultural, transport and retail sectors of economy.

*Ключові слова: ризики, економічна криза, СОТ, рівень менеджменту, державне регулювання.
Keywords: risks, economical crisis, WTO, decrease of management, governance regulation.*

ВСТУП

Світова економічна криза набула особливо небезпечного характеру в національному економічному середовищі. Національне економічне середовище у все більшому масштабі відчуває розгортання кризи фінансового, економічного, господарського, соціального та політичного характеру. Темпи розгортання рецесії перевищили навіть найсміливіші очікування незаангажованих експертів з економіки. Проте Україна отримала результат, на який очікували та попереджали, а дехто і навіть планував.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СИТУАЦІЇ

У процес ринкової трансформації Україна входила майже у найгіршому стані. До початку реформ за показником ступенів матеріального, соціального та духовного розвитку суспільства Росія займала 34 місце у світі, Україна — 45, в 2000 році — Росія — 71, а Україна — 91 місце (в 2008 на 8 пунктів нижче). Профіцит бюджету України станом на 1990 рік складав 1,665 млрд руб, або 2,775 млрд дол. США, у порівнянні із станом на 2009 рік — дефіцит національного бюджету складає за прогнозом Мінекономіки та Уряду — більше 3 млрд дол. США.

За всі роки незалежності так і не вдалось досягти рівня виробництва та добробуту 1979 р. та навіть 1990 р., до показників якого здійснюються офіційні порівняння. В 2004 р., який визнаний кращим із точки зору відродження економіки, національний реальний сектор вийшов на показник 70% ВВП та 90% рівня зарплат до бази (1990 р.).

У структурі промислового виробництва домінують низькотехнологічні галузі: металургія первинного переліку — 22,1%; добувна промисловість — 9%, виробництво коксу та низька переробка нафти — 8,3%. Особливу позицію займає харчова промисловість — 18,9%, за рахунок якої виходить на позитивні показники АПК та з якої почався процес відродження національної економіки. За роки незалежності національний економічний простір переживає другу кризу, кожна із яких погіршує технологічний рівень в країні. Між іншим, решта країн постсоціалістичного сектору спромоглась знайти рішення та можливості забезпечити свій розвиток. Приклад Китаю стає хрестоматійним, сьогодні це перша держава за рівнем надходжень від експорту, третя — за темпами розвитку. Така країна як В'єтнам є лідером технологічного зростання в світі.

За свідченням рейтингової агенції FITCH, найбільш загрозового характеру вплив світової фінансової кризи набуває у країнах із слабкою економікою [2], відзначив виконавчий директор МВФ Д. Стросс-Кан. Характерною особливістю національної економічної кризи є поєднання зовнішніх чинників фінансової кризи із внутрішніми, основою яких є стагфляційні явища всіх років незалежності (темпи падіння виробництва за 1 квартал 2009 р. склали 32—34%, темпи зростання цін — в 2,9 рази), до яких приєдналися валютно-монетарні чинники (падіння національної валюти — 1,8 раза). З початку розгортання кризових явищ міжнародний рейтинг національного економічного простору був понижений на кілька позицій (з 69 місця до рівня 73, а по індексу конкурентоспроможності — на 8 позицій) [3] і, за думкою

провідних економістів, визначається як найгірший у світі. За думкою експертів WEF [1] Україна втратила 21 позицію з 1997 року (52 місце), відступивши на 73 у 2007—2008 рр., та отримала узагальнену оцінку "нестабільна" (D — disadvantage).

НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ

У зв'язку з цим значно розширюється перелік загальних проблем та ризиків для національного економічного середовища. Україна, як ніколи раніше, наблизилась до настання дефолту; набула системного масштабу криза банківсько-фінансової ліквідності; валютна нестабільність, втратили регулюючі функції макроекономічні показники; непрозорість системи рефінансування в купі із кризою інвестування створили фінансову воронку на рівні обсягів національного бюджету; більше 30% підприємств знаходяться в стадії банкрутства; стрімко зростає безробіття (за масштабом бідності Україна посіла 118 місце серед 132 країн) — усе призводить до делегітимізації влади, а у разі відсутності антикризових дій на державному рівні може трансформуватись у втрату економічного та політичного суверенітету.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розгортання економічної кризи в нашій країні має специфічні, не притаманні жодній країні світу ознаки: банківський сектор, уникаючи банкрутства, розраховується по власним зобов'язанням депозитами населення. Ситуація погіршується і тим, що національний регулятор практично провалив свою роботу. В даному разі слід відзначити, що повільний вихід із рецесії українського виробничого сектору на 80% пов'язаний саме із україножорсткою монетарною політикою, запровадженою ще в середині 90-х років на вимогу міжнародних неурядових фінансових донорів.

Кризові явища у повній мірі проявились й у немонетарній сфері національної економіки. Так, якщо активи закритих інвестиційних фондів на початку 2008 р. склали близько 40 млрд грн., то на початку кризи вже було зареєстровано падіння на 20—30%, що стало результатом зниження параметрів котирування на міжнародних фондових площадках. Основою національних ЗІФів були і залишаються підприємства будівельної галузі. Тільки по найбільш потужним національним блакитним фішкам будівельної галузі: ТММ та КДД зниження котирування склало 94 та 99% відповідно. Що стосується публічних інвестиційних фондів, активи яких у січні 2008 р. склали близько 3 млрд грн., то після розгортання кризи індекс ПФТС знизився у два рази.

Упала капіталізація без виключення у кредитних спілках, страхових компаній та загальнодержавного пенсійного фонду. Треба зазначити, що з моменту настання кризових явищ фондовий ринок падає першим, але і першим сигналізує про стабілізацію. За оцінками провідних експертів та фахівців, наприкінці 1 кварталу 2009 р. очікується досягнення "дна" кризи.

Однією з непопулярних рекомендацій МВФ є віддалення пенсійного віку в Україні: до 65 років — для чоловіків і до 60 років — для жінок. Ця рекомендація має потужне економічне підґрунтя. Навантаження ПФ на національний бюджет в 2004 р. складало 5 млрд грн. у вигляді дотацій, у 2005 р. — 25 млрд, 2007 р. — 37 млрд,

в 2008 р. — 45 млрд грн. Практично на сьогоднішній час, якщо вилучити із об'яву Держбюджету суму дотацій пенсійному фонду, яка складає приблизно 150 млрд грн., в розпорядженні Уряду на здійснення діяльності по всій державі залишиться майже така сама сума — 185 млрд грн. Наприклад, за часи дефолту у Болівії в 1980 р. основою став жорсткий прагматичний підхід на основі забезпечення балансу витрат відповідно доходам бюджету. Використання такого засобу для національного середовища практично означатиме впровадження виплат пенсійного забезпечення на період виходу з кризи без урахування шкали підвищення, а виключно на основі прожиткового мінімуму, при державних гарантіях належної компенсації після стабілізації.

Одним із потужних чинників кризи став для України й вступ до СОТ. Коротко нагадаю не самі негативні прогнози щодо наслідків вступу. За оцінкою 65% зарубіжних експертів, які брали участь у розробці прогнозу, Україна втратить такі підгалузі національного господарства, як м'ясо-молочну, вирощування овочів та фруктів, легку промисловість, очікуване безробіття досягне 36% працездатного населення. Найбільш вразливим сектором був визнаний банківсько-фінансовий, який не мав можливості зберегти самостійність та стабільність. Проте поглинення — це результат, початок якого закладений у методі доступу до фінансового ресурсу. Із входженням до СОТ були спрощені процедури отримання грошового потоку. Тепер уже Нацбанк не брав на себе відповідальність за створення регламентів доступу та умов отримання фінансування. До процесу гри на фінансовому ринку отримали доступ безпосередньо національні банківські установи. Низька вартість залучення іноземних фінансів, відсутність адекватної кількості господарчих реципієнтів із гарантовано позитивною оцінкою розвитку (а, значить, повернення боргу) переорієнтувала банки на фінансування витрат населення (як засіб мінімізації ризику банківської установи). Такий самий шлях пройшли майже всі країни, що вступали до СОТ. Про можливість та перші сигнали розгортання такого сценарію експерти попереджали неодноразово, і Україна з 16.05.2008 р. офіційно розпочала своє членство у СОТ в якості 152 країни за списком (до речі, одночасно із початком світової фінансової кризи). Ключовим завданням України, отриманим від СОТ, є лібералізація торгівлі шляхом зниження та зв'язування тарифів. Для групи сільськогосподарських товарів вступ до СОТ означає зниження середньозваженої ставки мита (режим найбільшого сприяння РНС) з 18% на момент вступу до 10%. Максимальні зв'язані ставки для цукру — 50% та соняшникової олії — 30%. Із 97 позицій зобов'язань по зниженню тарифного регулювання імпорту 25 або 25,8% стосуються сільськогосподарської та харчової продукції. Україна взяла на себе зобов'язання не здійснювати субсидіювання експорту сільськогосподарської продукції, а в 2009 р. має скасувати нульову ставку ПДВ для сільгоспвиробника, хоча в США діє нульова ставка всіх податків для фермерських господарств.

А Україна у світі визнається як чистий експортер сільськогосподарської продукції, насамперед рослинництва, а також займає значне місце у групі експортерів харчової продукції (харчова продукція в обсязі націо-

нального експорту займає близько 17%). Саме по цій номенклатурі проходили найважчі переговори в процесі підготовки до вступу до СОТ.

У якості обтяжуючого фактора спрацьовує і проект "Євро-2012". Привабливий проект, що стимулює розвиток обслуговуючих галузей, частково завантажує бізнес-потужності національного корпоративного сектора. Проте фінансування здебільшого здійснюється під гарантії Замовника силами приймаючої сторони. По-перше, в умовах недостатньої забезпеченості національними фінансовими ресурсами виконання міжнародних зобов'язань стало додатковим чинником стимулювання попиту на валютному ринку. Другим чинником — скорочення життєздатності внутрішнього фінансового ринку стала тимчасова задіяність національних корпоративних коштів на виконання програми. Кошти національного приватного сектора були вилучені з фінансового обертання як у національному секторі, так і у офшорах. Це спричинило тимчасовий дефіцит фінансування інших програм.

Про можливість настання такої ситуації неодноразово попереджали науковці, експерти з розвитку національної та західні.

Проблема української еліти, що здійснює керівництво у реальному секторі та представляє інтереси населення та ринкових структур на рівні держави, полягає у невмінні швидко реагувати на зміни — звідси обмежене бачення світу. Про це свідчить і рівень міжнародного досвіду менеджерів компаній [4], який становить для України 4,73; порівняно із аналогічним показником в Естонії — 5,28; Німеччині — 6,37. За оцінками експертів, бізнес-середовище для іноземних менеджерів в Україні є менш сприятливим (4,31), ніж у Китаї — 5,26; Росії — 5,3 або Іспанії — 5,35. Наукова полеміка щодо шляхів розвитку, обраних інструментів, черговості критеріїв оптимізації все ще триває. Але обрання методів вирішення конкретних економічних завдань залежить від політичного вектора. Тому для створення ринкової конструкції в 1992 році запозичили рекомендації англо-американських експертів. Розробники навіть і не ховали націленості на створення керованого економічного простору. В цих розкладах Україна як гравець у розрахунки не була включена, увага концентрувалась на Росії, котра за планом після 1998 р. повинна була мати жодних шансів зіп'ятись на ноги. Але допомогли Росії нафта та газ. Зовнішні чинники підігрівали розвиток у національній політиці, зміну орієнтації з Півночі на далекий Захід. Проте зміна вектору не змінює призначення — буферності та сировинного донора.

Досліджуючи питання причинно-наслідкових зв'язків, треба наголосити, що джерелом кризових явищ є не стільки неспроможність врівноважених дій фінансового сектора, а свідоме використання корпоративних критеріїв її спрямованості інституціональних впливів. Фінансові системи, втративши національний характер, почали обслуговувати інтереси власного економічного розвитку, стратегічною метою якого є перетворення у консолідовану транснаціональну структуру, що тільки використовує господарчі суб'єкти в якості засобів нарощування прибутку, капіталу, власності. Сподівання державних інституцій на використання засад саморозвитку в ракурсі збігу інтересів усіх ринкових структур виявилися занадто оптимістичними. Корпоративні інте-

реси спонукали до побудови замкнених бізнес-груп, які працюють на основі ситуативних поєднань та прагнуть до трансформації у корпорації-держави. В цьому контексті уряди покликані обслуговувати інтереси бізнесу, за що отримуватимуть дозовану підтримку соціальних, політичних та суспільних програм.

Найявний брак забезпечення у системі державного управління перш за все визначеності та системності. Відсутність довгострокової програми розвитку країни не дає змоги забезпечити наступництво у керуванні, а боротьба впливів зовнішніх радників з амбітністю національних помічників створює благодатний ґрунт для живлення політичного протистояння, що діє як впливовий важіль гальмування та стримування реалізації національного потенціалу. "Ефект жадібності", яким уряджено все бізнес-суспільство не тільки новітніх ринкових держав, потребує створення жорстких та дозованих противаг, соціальної та суспільної орієнтації діяльності держави.

ВИСНОВКИ

По-перше, дерегульоване залучення дешевого грошового ресурсу спровокувало переорієнтацію з кредитування виробництва на споживання (такий шлях проходили всі держави-неофіти СОТ), а потім різке падіння ліквідності). По-друге, в умовах недостатньої забезпеченості національними фінансовими ресурсами виконання міжнародних зобов'язань стало додатковим чинником стимулювання попиту на валютному ринку (включаючи Євро-2012). По-третє, обрання методів вирішення конкретних економічних завдань залежить від політичного вектора. По-четверте, сподівання державних інституцій на використання засад саморозвитку в ракурсі збігу інтересів усіх ринкових структур та очікувань суспільства виявилися занадто оптимістичними.

Рекомендації. Вихід із економічної, фінансової та політичної криз потребує тотального перегляду чинників оцінки, регулювання та напрямків просування. Основою здійснення антикризових дій має бути залишена система ринкових цінностей. Проте головним дієвим чинником суспільно-економічного розвитку мають стати відроджені засоби державного управління у вигляді державного регулювання. Останнє доцільно реалізовувати на основі стандартів та нормативів, закладених у національні програми, бюджети та критерії відповідності. Головне завданням вказаних регуляторів — нейтралізація ресурсної інфляції та забезпечення оптимального поєднання державного регулювання та ринкових механізмів.

Одним із заходів антикризового державного регулювання в українській економіці повинна стати політика державного протекціонізму направлена на внутрішній ринок. Підтримка національного виробника — це основний антикризовий засіб, до якого вдаються у всьому ринковому суспільстві. Аби бути гарантованою у захисті власного економічного простору, на польський території був запроваджений запобіжний митний тариф на 5 років у розмірі 365% від вартості спирту українського походження.

Оскільки основною дієвою структурою ринкового суспільства є корпорація, основні засоби державного регулювання мають бути сконцентровані навколо нейтралізації дефолту саме у корпоративному секторі. Ста-

ном на поточний час рівень боргових зобов'язань розподіляється наступним чином: 44 млрд грн. — банківський сектор; 40 млрд грн. — корпоративний сектор. За думкою експертів, для відродження продуктивних можливостей реального сектору потрібно влити близько 30 млрд грн. в корпоративне середовище. До речі, радники МВФ висувують вимогу переведення боргу приватного сектора у державні зобов'язання, мотивуючи це тим, що держава вже надала приватним установам гарантій на суму близько 10—12 млрд долл.

Потребує докорінного перегляду фінансово-монетарна діяльність уряду Нацбанку. Головним завданням його антикризової діяльності слід вважати поновлення рефінансування на засадах прозорості та незаангажованості, цільового кредитування реального сектору економіки та внутрішніх державних програм, забезпечення разом із Урядом та МЗС реструктуризації зовнішнього боргу держави.

Фондовий ринок може використати внутрішні можливості подолання кризи: перейти на інші інструменти (від акцій підприємств — до цінних паперів державного забезпечення); здійснити заміну якості — замінити акції металургійних, хімічних та будівельних компаній на акції підприємств харчової промисловості та вибірково машинобудування.

На держаному рівні мають бути розроблені технології відступу країни у разі настання дефолту.

В контексті структурної переорієнтації національного ринкового розвитку доцільно звернути увагу на сектор харчової промисловості. Продукція цієї галузі є постійним джерелом гривневих та валютних грошових потоків, стабільним реципієнтом інвестицій (до 2003 р. займала перше місце за рівнем іноземних інвестицій), локомотивом виходу з рецесії — в 1995 р. першою продемонструвала позитивну динаміку, а в 2001 р. — найвищу в країні.

З огляду на вищезазначене, потребує уваги сектор сировинної бази харчової промисловості — АПК, який до того ж має власний потужний експортний потенціал у зерновій сфері. Треба зазначити, що з року в рік темпи виробництва харчової продукції значно перевищують темпи виробництва сільгосппродукції, наприклад, в 2000—2003 роках темпи сільгоспвиробництва по основних ресурсних напрямках коливались від 8 до 14%, в той самий час у харчовій промисловості — від 32 до 65%. Проте харчова промисловість залишається основ-

ною бюджетоформуючою складовою агропромислового сектора, 76% надходжень до бюджету від АПК отримані за рахунок підприємств харчової промисловості. Відставання нарощування темпів виробництва в аграрному секторі, зменшення його ресурсної бази, послаблення управляючих функцій держави, відсутність моніторингу та аналізу процесів, що відбуваються реально, стримує подальший розвиток харчової промисловості.

Доцільно звернути увагу і на транспортно-транзитні можливості країни. Для цього існують всі умови: мережа портів, залізничного сполучення та перевезення, продуктопроводи та енергопроводи.

Треба лише використати ці можливості у якості корпоративного вкладу держави у процесі створення секторальних РТУ: енергетичного, зернового, продуктового, транспортного. А для цього потрібно використати можливості держави, як єдиноможливого представника інтересів національної економіки та корпоративного бізнесу на міжнародному просторі.

Потребує уважного та незаангажованого ставлення співпраця з економічними партнерами на міждержавному рівні. У процесі відродження та розвитку співробітництва мають бути відкинуті тенденційність та заангажованість, штучне формування образу ворога, що обмежує інвестиційні та стратегічні можливості України.

Потужні можливості знаходяться у законодавчому врегулюванні економічної діяльності. В умовах кризи нагальною потребою стає нормативне забезпечення захисту населення. Очікує розробки Закон про безробіття, соціальні гарантії ринкового суспільства (не на конституційно-декларативному рівні, а на рівні економічних норм, що скорельовані із економічною, адміністративною та кримінальною відповідальністю); Закон про обмеження норми прибутку та рентабельності, особливо у соціально значущих секторах економіки; Закон про діяльність органів моніторингу та статистики (в контексті відповідальності та оптимізації методичного забезпечення розрахунків) та ін.

Література:

1. Антонюк Л.Л. У чому Україна втрачає // Монітор, №1—2, 2008. — с. 7.
2. <http://delo.ua/news/82196/>
3. <http://gcr.weforum.org/gcr/>
4. IMD World Competitiveness Yearbook 2008

Стаття надійшла до редакції 05.06.2009 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"